

УДК 364.4:352.07]:172.12

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.5>

Віктор ЖУКОВ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0009-0007-4368-6259

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинського національного університету імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Ганна ПРУДЕНКО

магістр спеціальності 231 Соціальна робота кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0009-0001-7829-3136

Бібліографічний опис статті: Жуков, В., Лях, Т., Петрович, В., Пруденко, Г. (2023). Морально-етичні засади соціальної роботи у територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 32–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.5>

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Сьогодні, для практики соціальної роботи надважливими та актуальними є питання обґрунтування цінності соціальних технологій щодо соціально-педагогічної підтримки осіб, які стали жертвами фізичного, психологічного, сексуального насилья, перебувають у ситуаціях, що потребують екстреного втручання. Саме соціальна робота виступає інструментом державної політики щодо соціального захисту, соціального супроводу, консультування задля створення комфортного соціального середовища, сприятливого для всебічного розвитку дітей, підвищення батьківського виховного потенціалу, адаптації у суспільстві, соціальної профілактики та соціальної реабілітації.

Авторами у статті наголошено, що соціальна робота спрямована на допомогу та підтримку отримувачів послуг у період особистісного та соціального неблагополуччя та зорієнтована на забезпечення базових потреб, захист, підтримку у територіальній громаді.

У цей складний період основою професійної діяльності соціального працівника є вітчизняний та міжнародний досвід, який ґрунтується на морально-етичних засадах, цінностях соціальної роботи, взаємодопоміжності. Наразі, проявом соціальної роботи у територіальній громаді є неорганізоване, проте усвідомлене, осмислене поєднання добродійності пересічних громадян як морального обов'язку, ціннісного орієнтування й прагнення роботи добро із професійною діяльністю соціальних працівників, що має значення для людини, громади, суспільства, загалом.

У статті актуалізуються питання професійно-етичної підготовки соціальних працівників з високим рівнем моральної відповідальності, професійно-етичних компетентностей, що сприятиме психосоціальному здоров'ю, безпеці, всебічному розвитку отримувачів послуг, шляхом реалізації принципу справедливості в життєдіяльність соціального середовища.

Морально-етичні норми соціальної роботи є складовою професійної діяльності фахівця. Вони у своїй практичній діяльності часто стикаються із складними моральними дилемами, відчувачи етичні труднощі у прийнятті

ефективних та виважених рішень, адже, у будь-якому разі, матимуть справу з проблемами соціально-економічної нерівності, порушенням принципу соціальної справедливості. І це змушує їх діяти відповідно до особистих моральних переконань, адже такі ситуації недостатньо урегульовані законодавством.

Ключові слова: мораль, етика, ціннісні орієнтації, територіальна громада, соціальний працівник.

Victor ZHUKOV

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0007-4368-6259

Tetiana LIAKH

PhD in Education, Associate Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Hanna PRUDENKO

Master of specialty 231 Social work at Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0001-7829-3136

To cite this article: Zhukov, V., Liakh, T., Petrovych, V., Prudenko, H. (2023). Moral'no-etychni etychni zasady sotsial'noyi roboty u terytorial'niy hromadi [Moral-Ethical Principles of Social Work in the Territorial Community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 32–37, doi:<https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.5>

MORAL-ETHICAL PRINCIPLES OF SOCIAL WORK IN THE TERRITORIAL COMMUNITY

Today, in the practice of social work, issues related to justifying the value of social technologies for social-pedagogical support of individuals who have become victims of physical, psychological, and sexual violence, as well as those in situations requiring emergency intervention, are of paramount importance and relevance. Social work serves as a tool of state policy for social protection, social support, counseling, aimed at creating a comfortable social environment conducive to the comprehensive development of children, enhancing parenting potential, adaptation in society, social prevention, and social rehabilitation. The authors emphasize in the article that social work is directed towards assistance and support of service recipients during periods of personal and social distress and is oriented towards meeting basic needs, protection, and support within the territorial community.

In this challenging period, the foundation of a social worker's professional activity lies in domestic and international experience based on moral-ethical principles, values of social work, and mutual support. Currently, the manifestation of social work in the territorial community represents an unorganized yet conscious and meaningful combination of benevolence of ordinary citizens as a moral obligation, a value orientation, and the aspiration to do good, along with the professional activities of social workers, which is significant for individuals, communities, society as a whole.

The article addresses the issues of professional-ethical training of social workers with a high level of moral responsibility, professional-ethical competencies, which will contribute to the psychosocial well-being, safety, and comprehensive development of service recipients through the implementation of the principle of justice in the life of the social environment. Moral-ethical norms of social work are an integral part of a professional's activities. In their practical work, professionals often encounter complex moral dilemmas and face ethical challenges in making effective and balanced decisions, as they will inevitably deal with issues of socio-economic inequality and violation of the principle of social justice. This compels them to act in accordance with their personal moral convictions, as such situations are insufficiently regulated by legislation.

Key words: morality, ethics, value orientations, territorial community, social worker.

Постановка проблеми. Багаторічний вітчизняний та міжнародний досвід слугує підґрунтям професійної соціальної роботи під час повномасштабної російсько-української війни. У цей складний період також формується феномен соціальної роботи у країні, ґрунтуючись на морально-етичних засадах, ціннісних орієнтаціях, взаємопідтримці, професійній діяльності соціальних працівників. Характерним проявом соціальної роботи у територіальній громаді в умовах кризи, зумовленої російсько-українською війною, є неорганізоване, проте усвідомлене, осмислене поєднання добродійності пересічних громадян як морального обов'язку, ціннісного орієнтування й прагнення робити добро, що має значення для людини, громади, суспільства загалом.

Варто звернути увагу, що під час війни соціальна робота у територіальній громаді реалізується на рівні органів місцевого самоврядування, територіальної громади, закладів соціальної сфери, мешканців громади.

Важливо, що соціальна робота спрямована на допомогу та підтримку отримувачів послуг у період особистісного та соціального неблагополуччя та зорієнтована на забезпечення базових потреб, захист, підтримку у територіальній громаді (Лях, Спіріна, Клішевич, 2022).

Наразі, **актуальними є питання** обґрунтування цінності соціальних технологій щодо соціально-педагогічної підтримки вразливих сімей з дітьми, які стали жертвами фізичного, психологічного, сексуального насилля, перебувають у ситуаціях, що потребують екстреного втручання. Така підтримка може надаватися у формі соціального захисту, соціального супроводу, консультування задля створення комфортного соціального середовища, сприятливого для всебічного розвитку дітей, підвищення батьківського виховного потенціалу, адаптації у суспільстві, соціальної профілактики та соціальної реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування етичних засад професійної діяльності соціальних працівників вивчали О. Газмін, Т. Спіріна, Л. Хоружа; засади формування морально-етичного ідеалу фахівців соціальної сфери розкривають у наукових публікаціях О. Гомонюк, І. Мигович, О. Пономаренко, Т. Семигіна; технології соціально-педагогічної роботи з різними групами

отримувачів послуг розглядали Р. Вайнола, Н. Заверико, С. Харченко; соціально-педагогічну роботу з батьками задля підтримки ними дітей у воєнний період досліджували М. Лехолетова, В. Петрович; проблему соціальної профілактики сімейного неблагополуччя в територіальній громаді вивчали Т. Лях, Н. Клішевич; питання підготовки соціальних працівників до роботи в громаді висвітлила у дисертаційному дослідженні А. Слезанська.

Мета статті. Попри значну кількість наукових досліджень щодо різних підходів професійної підготовки майбутніх фахівців, дослідження морально-ціннісних засад соціальної роботи у територіальній громаді та питання реалізації моральних імперативів у професійній діяльності соціального працівника потребує подальшого вивчення, що і зумовило вибір теми.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні набуває особливої актуальності питання формування професійної етики фахівців, що працюють, головним чином, із людьми, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, взаємодіючи з органами державної влади та громадськими організаціями. Це підвищує вимоги до освітнього процесу у закладах вищої освіти, які готують конкурентоздатних, компетентних фахівців. Морально-етична складова підготовки соціальних працівників реалізується через систему ціннісних орієнтацій, позитивних зразків поведінки, професійну мораль та принципів соціальної роботи. Від рівня їхньої фахової підготовки, сформованості морально-етичних якостей залежить результативність розв'язання питань отримувачів соціальних послуг. Вивчення моральних засад, ціннісних орієнтацій соціальних працівників як складової загальної етичної теорії, сприяє розумінню морально-етичних проблем та дилем, професійної моралі, закономірностей подальшого розвитку (Спіріна, 2014).

Наразі, соціальна робота, об'єктом якої виступають взаєностосунки з отримувачами послуг та їх найближчим оточенням, колегами, керівництвом продукує інтегровану систему взаємообумовлених морально-етичних відносин. Таким чином, підґрунтям взаєностосунків фахівця у професійній діяльності є регулярне, планомірне й послідовне формування моральних якостей на засадах етики та цінностей, відображених у свідомості людини та визначе-

них нею як стратегічні життєві цілі та загально-світоглядні орієнтири (Спіріна, 2013).

Організація систематичної та цілеспрямованої роботи задля формування морально-етичних якостей впливатиме на свідомість соціальних працівників та сприятиме трансформації в особистісні переконання моральних знань при виконанні ними професійних обов'язків.

Етична оцінка певної професії суспільством зумовлюється її цінністю щодо суспільного розвитку, а також моральним впливом на оточуючих. Тому, соціальна проактивність фахівців та їх морально-етичні якості є ключовими факторами якісного виконання ними обов'язків, спрямованих на соціальну підтримку осіб, які її потребують.

Соціальна робота передбачає специфічну систему цінностей, які склалися у процесі становлення та формування норм поведінки фахівців. Проте, як професійна діяльність вона ґрунтується на загальнолюдських цінностях: повага до людини, визнання її безумовної цінності, незалежно від реальних досягнень і поведінки особистості; людина втілює свою соціальну унікальність у взаємовідносинах з іншими людьми та взаємозалежна від них у становленні власної унікальності; людині притаманна здатність до змін, прагнення до свободи вибору й прийняття важливих рішень (Васянович, 2010).

Отож, необхідно враховувати право отримувачів послуг на підтримку з боку найближчого оточення, соціального середовища загалом; право на помилку й самовизначення, реалізацію власних можливостей та відповідальність за свої дії, рішення, вчинки.

Канадська асоціація соціальних працівників акцентує увагу на таких ключових цінностях соціальної роботи, як: повага до гідності та цінності людини, визнання суспільної справедливості, конфіденційність, служіння суспільству, чесність, компетентність (Семигіна, 2020).

Крім того, у Глобальних принципах соціальної роботи наголошується на визнанні гідності людини, дотриманні права на самовизначення, на участь, соціальній справедливості, ставленні до людини як до цілісної особистості. У кризових умовах соціальна робота у територіальних громадах, на думку Т. Семигіної, ґрунтується на феміністичній соціальній роботі (цінності гендерної рівності); підході, орієнтованому на сильні сторони отримувачів послуг (кожен має ресурси задля досягнення особистих цілей);

зеленій соціальній роботі (соціальне та фізичне середовище має відповідати потребам та життєвим цілям отримувача соціальних послуг).

Український досвід соціальної роботи підтверджує, що надійними партнерами громад активно виступають громадські організації, своєрідним суб'єктом допомоги у громадах є мешканці, які самоорганізуються, підтримуючи моральний дух вірою у справедливість.

Саме тому, зростають вимоги до фахової підготовки соціальних працівників, їхньої здатності до соціальної комунікації та якісної суб'єкт-суб'єктної співпраці. Отож, соціальна робота є інструментом державної політики задля захисту, підтримки, надання допомоги, сприяння у адаптації, соціалізації, ресоціалізації усіх громадян.

Ключовими характеристиками соціальної роботи у територіальній громаді є локальність, наявність взаємозв'язків, спільність інтересів та солідарність (Слозанська, 2019).

У соціумі, який переживає кризу ціннісних, моральних, етичних засад, зазвичай не спрацьовують загальноприйняті норми, правила, зразки поведінки. І тому, соціальний працівник, у переважній більшості, користується власним практичним досвідом розв'язання морально-етичних проблем та дилем у конкретних обставинах, а також послуговується практикою своїх колег.

Соціальним працівникам у практичній діяльності періодично потрібно вирішувати складні моральні дилеми, коли будь-які варіанти рішень матимуть негативні моральні наслідки. Фахівець, приймаючи певне рішення, вимушений окреслити для себе пріоритети: норми етики або особистісні моральні переконання. Зазвичай, соціальні працівники змушені діяти згідно з власними особистісними моральними переконаннями, адже, як правило, такі ситуації не урегульовані законодавством.

Фахівці стикаються з морально-етичними складнощами щодо прийняття справедливого, виваженого, ефективного рішення, оскільки мають справу з соціально-економічними, політичними проблемами, порушеннями принципу соціальної справедливості (Спіріна, 2022).

Важливою умовою прийняття виважених, поміркованих рішень щодо успішного розвитку територіальної громади є необхідність в оцінці громадою власних потреб. У Законі України «Про соціальні послуги» зазначено ключові організаційно-правові засади надання соціальних послуг

задля профілактики, подолання наслідків непротистих життєвих обставин. Українські науковці Т. Лях, Т. Спіріна, М. Лехолетова наголошують на необхідності залучення соціальними працівниками мешканців громади до оцінки проблем, що сприятиме соціальній згуртованості та якісному розвитку громади. Автори пропонують для оцінки громадою потреб, застосовувати такі методи: лінії часу, картування, майстерня, матриця (Лях, Спіріна, Лехолетова 2022).

Моральні *імперативи* соціальної роботи, які ґрунтуються на сучасних традиціях, регламентують взаємостосунки фахівця з колегами, отримувачами послуг та їх найближчим оточенням. Водночас, моральні норми та правила вимагають від соціального працівника особливого рівня вихованості. Фахівець свій внутрішній світ, модель поведінки, звички, манери має підпорядкувати нормам, принципам, правилам, які передбачені в освітньому середовищі.

Також, можемо окреслити ключові функціональні напрями соціальної роботи у територіальній громаді: координаційно-посередницька діяльність (сприяння розвитку соціального партнерства у територіальній громаді); мотиваційно-мобілізуюча діяльність (активізація можливостей членів територіальної громади задля її розвитку); дослідницько-моніторингова діяльність (аналіз і моніторинг потреб мешканців громади та якості наданих соціальних послуг); сервісно-обслуговуюча діяльність (надання соціальних послуг закладами соціального обслуговування, групами самопомоги, волонтерськими організаціями) (Соціальна робота, 2021).

А тому, з огляду на вищезазначене, фахівці у практиці соціальної роботи потребують моральних орієнтирів, що визначатимуть загальний напрям їхньої роботи та специфічних правил, умов та змісту діяльності, без яких складно втілювати моральні норми та принципи.

Мораль соціальної роботи має специфічні функції: *соціально-педагогічного корегування* – у процес взаємодії соціального працівника та отримувача послуг вносяться деякі уточнення задля максимального вирішення проблеми, моральні імперативи соціальної роботи передбачають попередження відхилень від морально-етичних норм і правил у міжособистісній взаємодії; *соціальна функція* – звертаючись до соціального працівника, отримувач послуг сподівається побачити у ньому зосередження цінностей та моральних якостей (емпатію, самодисципліну, чесність, серйозне ставлення до справи), фахівець має зобов'язаний зосередитись на покращенні соціального благополуччя, відновлення адаптаційного потенціалу отримувача послуг; *вироблення імунітету проти моральних спотворень* – необхідно, аби мораль протистояла аморальним явищам на індивідуальному, колективному, національному, загальнолюдському рівнях; *відтворення моральних знань* – сукупність інформації відомої про мораль (Зозуляк-Случик, 2019).

Висновки. Отож, про рівень сформованості морально-етичних професійних якостей у соціального працівника свідчить наявність теоретичних етичних знань та практичних навичок морального ставлення до професійних обов'язків. Варто наголосити, що для визначення морально-етичних засад соціальної роботи необхідно враховувати складові етики окремого отримувача послуг. Наразі, для розвитку територіальних громад недостатньо наявності активних громадян та кваліфікованих фахівців. Ці фактори мають значення лише за умови сформованості ціннісних орієнтацій та морально-етичних якостей кожного мешканця громади. Сформованість морально-етичних якостей мешканців територіальної громади, соціальних працівників й усвідомлення відповідальності за прийняті рішення та вчинки є запорукою стабільності та розвитку територіальної громади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. Львів : Сполом, 2010. 420 с.
2. Зозуляк-Случик Р. В. Етика соціальної роботи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 190 с.
3. Лехолетова М. М., Лях Т. Л., Спіріна Т. П. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / ред. О. Бартош. Ужгород, 2022. С. 178-181. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.178-181
4. Професійна етика соціального педагога : навч.-метод. посіб. / С. Я. Марченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко та ін. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2009. 563 с.

5. Слозанська Г. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с.
6. Соціальна робота: реалії та виклики часу : навчально-методичний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
7. Спіріна Т. П. Етика соціально-педагогічної діяльності : навч.-метод. посіб. / Т. П. Спіріна. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2013. 247 с.
8. Спіріна Т. П. Прийняття ефективних рішень як складова професійної культури соціального працівника.. Information and innovative technologies in the turbulence era : монографія. Katowice, 2022. P. 232–249. URL: <https://doi.org/10.54264/M014> (дата звернення: 14.10.2022).
9. Спіріна Т. П. Формування етичних засад професійної діяльності майбутніх соціальних працівників. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. № 4. С. 121–132.
10. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Академія праці, соціальних відносин і туризму. Київ, 2020. 275 с.
11. Liakh T., Spirina T., Klishevych N. Social prevention of family injury in the territorial community. *Social work and education*. 2022. Vol. 9, no. 2. P. 245–255. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.2.5>.

REFERENCES:

1. Vasianovych, H. P. (2010). Pedagogichna etyka [Pedagogical ethics]. Lviv : Spolom [in Ukrainian].
2. Zozuliak-Sluchyuk, R. V. (2019). Etyka sotsialnoi roboty [Ethics of social work]. Ivano-Frankivsk : NAIR [in Ukrainian].
3. Lekholetova, M. M., Liakh, T. L., & Spirina, T. P. (2022). Metody otsinky terytorialnoiu hromadoiu vlasnykh potreb [Methods of assessment by the territorial community of its own needs]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya : Pedagogika. Sotsialna robota*, (pp. 178–181). DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.178-181 [in Ukrainian].
4. Marchenko, S.Ya., Krasnova, N.P., & Kharchenko, L.P. (2009). Profesiina etyka sotsialnoho pedahoha [Professional ethics of a social teacher]. Luhansk : DZ «LNU im. T. Shevchenka» [in Ukrainian].
5. Slozanska, H. (2019). Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty u terytorialnykh hromadakh [Theory and practice of training future social workers to work in territorial communities]. (Dys. ... d-ra ped. nauk). Ternopil: Ternopilskiy natsionalnyi pedagogichnyi Universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf [in Ukrainian].
6. Omelchenko, S.O. (Eds.). (2021). Sotsialna robota: realii ta vyklyky chasu [Social work: realities and challenges of the time]. Sloviansk : Vyd-vo B. I. Matorina [in Ukrainian].
7. Spirina, T. P. (2013). Etyka sotsialno-pedahohichnoi diialnosti [Ethics of socio-pedagogical activity]. Kyiv : Kyivsk. un-t imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
8. Spirina, T. P. (2022). Pryiniattia efektyvnykh rishen yak skladova profesiinoi kultury sotsialnoho pratsivnyka [Making effective decisions as a component of the professional culture of a social worker]. *Information and innovative technologies in the turbulence era* (pp. 232–249). URL: <https://doi.org/10.54264/M014> [in Ukrainian].
9. Spirina, T. P. (2014). Formuvannya etychnykh zasad profesiinoi diialnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of ethical principles of professional activity of future social workers]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho Universytetu imeni Tarasa Shevchenka* (Vol. 4), (pp. 121–132). Luhansk. [in Ukrainian].
10. Semyhina, T. (2020). Suchasna sotsialna robota. Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu [Modern social work. Academy of Labor, Social Relations and Tourism]. Kyiv [in Ukrainian].
11. Liakh, T., Spirina, T., & Klishevych, N. (2022). Social prevention of family injury in the territorial community. [Англійською назва] *Social work and education*, 9(2), 245–255. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.2.5> [in Ukrainian].